

Hastane Eczacılığı ve Etik

HOSPITAL PHARMACY AND ETHICS

Gülbin ÖZÇELİKAY*, S. ŞAR*, G. H. ÖZCÖMERT*, Eriş ASİL*

* Dr. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık İşletmeciliği AD, ANKARA

Özet

Hastane eczacıları günlük uygulamalarında kendilerini doğru ve yanlış davranış arasında karar vermeye zorlayan pek çok durumla karşılaşır. Bu nedenle eczacı ve hasta arasındaki her karşılaşma etik bir sorun yaratabilir. Hastane eczacıları bu sorunları 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkındaki Kanun, Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği'nin 17. maddesinde belirtilen eczacılık hizmetleri ile ilgili kurallar ve Türk Eczacıları Deontoloji Tüzüğü hükümleri ışığında çözmeye çalışırlar. Ancak kanunlar ve kurallar tek tek durum ve olgular üzerine odaklanmaktadır. Onların etki alanları bu durum ve olgular ile sınırlıdır. Örneğin "hastaya yalan söylemeyeceksin" biçimindeki bir ifade kural örneğidir.

Etik sorun doğru ve yanlış insan davranışları arasında yargıya varmayı gerektirir. Bu yargıya varmak için etik ilkelere dayanılır. İlkeler daha genel ve daha temel niteliktedir, ilkeler kuralları değerlendirme veya doğrulama yetkinliğine sahiptir. Örneğin özerkliğe saygı ilkesi, yalan söylemenin yanlış olduğunu bildiren bir kuralın gerekçeleriyle birlikte yorumu ve değerlendirilmesi eczacının tutum ve davranışlarına rehberlik eder.

Anahtar Kelimeler: Hastane Eczacılığı, Etik,
Etik Değerlendirmeler

T Klin Tıbbi Etik 1997, 5:68-72

Ülkemizde Selçuklular döneminden itibaren, değişik yer ve zamanlarda çeşitli askeri ve sivil hastaneler kurulmuştur. Selçuklular ve Osmanlılar

Geliş Tarihi: 04.04.1997

Yazışma Adresi: Dr. Gülbin ÖZÇELİKAY
Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi
Eczacılık İşletmeciliği AD,
ANKARA

Summary

Hospital pharmacists encounter a wide range of situations, that compel them to decide between right and wrong attitudes, during their daily activities. Because of this reason every encounter between the pharmacist and the patient may create an ethical problem. Hospital pharmacists try to solve these problems by the aid of the law numbered 6197 about Pharmacy and Pharmacists, the rules about pharmacy services that are given in the 17" article of The Regulation of Hospital Administration, and Turkish Pharmacists Deontology Regulation. However laws and rules are focused on the individual situations and facts. A statement "Do not lie to the patients" is an example of provision. We need to decide between right and wrong attitudes. Ethical principles are more general and ultimate in nature. Principles have the ability to assess and accept the rules. For example the principle of respect for autonomy and the principle about lying to the patient guide to the acts and attitudes of pharmacists.

Key Words: Hospital Pharmacy, Ethics,
Ethical Evaluations

T Klin J Med Ethics 1997, 5:68-72

döneminde kurulan hastanelerde eczanelerin bulunduğu ve buralarda bir tür eczacılık yapan görevlilerin de çalıştığı bilinmektedir. Bu eczanelerde, yatan ve ayakta tedavi edilen hastaların ilaçları hazırlanmaktaydı. Hastanelerde eczacıların görevleri sadece ilaç yapmak değil aynı zamanda hastaneye ait ilaç ve tıbbi malzemenin sağlanması, harcamaların saptanması ve gıda maddelerinin kontrolü gibi görevleri de kapsamaktaydı. Ayrıca ecza-

cuların görevleri arasında bağlı oldukları koğuş hekiminin yanında viziteye çıkıp, her hasta için kendilerine verilen görevi defterine kaydetmek, viziteden sonra defterini hekimine imzalatarak ilaçları hazırlamak, paketleyip dağıtımını sağlamak ve bu ilaçlar hakkındaki görüşlerini özel deftere kaydetmek sayılabilir (1). Bugünkü anlamda "Klinik Eczacılık" uygulamalarına benzerlik gösteren bu görev ne yazık ki ülkemizde henüz yaygınlaşmamıştır.

Son yıllarda bazı Avrupa ülkelerinde "Hastane Eczacılığı" klinik eczacılık hizmetleri anlamında gelişme göstermektedir. Bu hasta merkezli hizmetler, güvenli ve etkili ilaç tedavisi sağlama ihtiyacından doğmuştur. Bu bağlamda hastane eczacılığı hizmetlerinde, ilaçla ilgili klinik sorunların çözümü, ilaçlar hakkında bilgi verme ve önerilerde bulunma, hastanelerde yatan ve poliklinik hastalarının yanısıra ayrıca sağlık personelinin eğitimi ve hastane ortamında ilaçların akılcı kullanımına katkıda bulunma gibi görevler de eczacının görevleri arasına girmektedir. Bu hizmetleri uygularken hastane eczacılarının görevleri ile ilgili sorun ve çelişkiler ortaya çıkmaktadır (2).

İşte bu mesleki sorun ve çelişkilerin söz edildiği ortamda, etik, eczacılık etiği veya meslek etiği kavramlarından bahsetmek gerekir. Bu kavramlar artık günümüzde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır.

Etik, toplumun gelişmesi ile birlikte oluşmuştur. Kuralları hukuk kurallarından farklı olarak toplumsal tepkilerle biçimlenmiştir (3).

Etik sözcüğü eski Yunanca'da "karakter" anlamına gelen "ethos" dan türemiş bir sözcüktür (4-6).

Çok basitleştirilmiş bir ifade ile "ahlak kuramı" ya da "teorik ahlak" diyebileceğimiz etik, İyonyalı filozoflardan bu yana ahlakın temelini sorgulayan ve "iyi" kavramının ne olduğunu, "mutlak iyi" nin olup olmadığını, varsa ona nasıl ulaşılacağını araştıran zihinsel bir etkinliktir (7). Bir başka deyişle Etik, insanlararası ilişkilerde kişinin değerlendirmelerini ve eylemlerini belirleyen, değerler ve değerlilik soruları üzerine bilgi üretmeyi amaçlayan araştırma alanıdır. Kişi, kişinin değerlendirmeleri, eylemleri, değerler ve değerlilik gibi kavramlar ise etiğin temel kavramlarıdır (4,8).

Eczacılık uygulamaları içinde etkinlik gösteren ve eczacılıktaki değer sorunlarının ele alındığı alan ise "eczacılık etiği" adını almaktadır (4,5).

Bir mesleğin ayırıcı özelliklerinden biri, o meslek üyelerinin davranışlarını yöneten kurallar ve standartların varlığıdır. Bu kurallar ya da standartlar "meslek etiği" olarak bilinir (9).

Eczacılar günlük uygulamalarında kendilerini doğru ve yanlış davranış arasında karar vermeye zorlayan pek çok durumla karşılaşır. Eczacının davranışlarının veya karakterinin doğruluğunun veya yanlışlığının sorgulanabildiği durumlar, çoğunlukla etikle ilgili soruların ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin, bir eczacıdan, hastaya, ilaç bağımlılığında kurtulması için plasebo vermesi istenebilir. Bir hastane eczacısı, umutsuz bir kanser hastasının, hastanın isteğine aykırı olarak antineoplastik ajanlarla agresif biçimde tedavi edildiğine şahit olabilir. Bir poliklinik eczacısından hastalara şüpheli kaynaklardan satın alınmış ilaç ve ilaç numuneleri vermesi istenebilir. Hatta hastane etik kurullarında hizmet veren eczacıların ötanazi konusunda zor kararlar almaları gerekebilir (9).

Ancak doğru veya yanlış hareket tarzları ile ilgili bütün kararlar etik kararlar değildir. Bazı davranışlar açıkça ve tartışmasız olarak yasa dışıdır (9).

Etik değerlendirmeler üç özelliğe göre ayırılır. Bu değerlendirmeler; (9)

1. Nihaidir (en son değerlendirmelerdir),
2. Evrensellik taşırlar,
3. Herkesin iyiliğini desteklerler.

1. Etik değerlendirmeler nihaidir yani en son değerlendirmelerdir

Etik değerlendirmeler, karşılaştırılabilecek veya başvurulabilecek daha yüksek bir standart veya makam bulunmaması açısından nihai veya temel değerlendirmelerdir.

Davranışların faydalı oluşu veya doğruluğu, nihai bir referans ile karşılaştırma yapılarak belirlenir. Nihai standart özelliği tartışmalıdır. Örneğin dini gelenekleri takip eden insanlar için referans standart, tanrı buyruğudur; tanrının bir isteği onaylayıp onaylamaması o davranışın etiğini

oluşturur. Bu duruma teolojik mutlakiyet adı verilir (9).

Farklı kültürler, etik yargılar açısından farklı temellere sahiptirler. Hinduizm, Budizm ve İslam inançları gibi dini geleneklerden her birinin arasında çeşitli etik sistemleri taşıyan ahlaki tartışmalar çıkabilir (9).

2. Etik Değerlendirmeler Evrensellik Taşırlar

Etik iddialar evrensel bir noktaya dayanırlar. Bunlar sorgulanan eylemin doğru veya yanlış oluşu ile ilgili tek bir açık cevap varmış gibi ele alınır. Belli bir olay ile karşılaşan herkes, o olay ile ilgili aynı sonuca varmalıdır ve bu sonuç aynı olayla karşılaşıldığında farklılık göstermemelidir. Bu durum herkesin aynı fikirde olacağı anlamına gelmez, ancak etik bir tartışmaya katılanlar aynı sonuca varmaları gerektiğine inanacaklardır (9).

3. Etik Değerlendirmeler Herkesin İyiliğini Destekler

Etik bir değerlendirme, bütün tarafların yararına eşit ağırlık vermesi açısından örneğin siyasi bir değerlendirmeden farklılık gösterir (9).

Etik değerlendirmeleri, tek bir doğru veya yanlış cevabın mevcut olduğuna inanan ve etkilenen herkesin görüşlerinin dikkate alındığı, nihai düşüncelerin dahil edildiği değerlendirmeler olarak tanımlıyoruz. Bu tanıma uyan bütün değerlendirmeler, birbirine aykırı iki veya daha fazla davranış farklılığı bulunan ikilemler içermezler. Örneğin hastanenin ilacını çalarak bunları kendi için satan bir eczacının davranışı açıkça hem etik hem de yasal sorunlar doğurur.

Eczacı ve hasta arasındaki her karşılaşma etik bir sorun yaratabildiği halde, etik ikilemler oluşturamayabilirler (5).

Etik bir ikilem, belli bir doğru ya da yanlış cevabın bulunmadığı veya birden çok doğru çözümün bulunabildiği durumlarda ahlaki değerlerin çalışmasıyla ortaya çıkar (5).

Bir başka deyişle; Etik ikilem, tek bir "en iyi" veya tek bir "en uygun" çözümün olmadığı bir durum olarak da tanımlanabilir (5).

Örneğin uygun olmayan bir reçete karşısında bir hastayı olabilecek zararlardan korumakla, reçetesini hazırlayıp vermek arasında karar vermek

zorunda olan bir eczacı, etik ikilem içindedir. Çünkü birbiriyle bağdaşmayan bu iki durumdan her birini haklı çıkaran etik ilkeler vardır (10).

Hastane eczacılarının sıklıkla karşılaştıkları etik ikilemler arasında şunlar sayılabilir (4):

1. Doktor tarafından yazılmış, fakat zararlı olabilecek bir reçeteyi hazırlamak,
2. Zararlı olmadığı halde yararlı da olmayacak bir ilacın bulunduğu reçeteyi hazırlamak,
3. Hasta teşhis konusunda bilgilendirilmemişse, hastayı bu konuda bilgilendirmek,
4. Bir doktorun ricası üzerine, bir hastadan bilgi gizlemek,
5. Son kullanma tarihi dolmak üzere olan ilaçların dağıtımını sağlamak,
6. Bir meslektaşın yeterliliğini sorgulamak,
7. Hasta için düşük yarar sağlayan insan deneylerine katılmak,
8. Ötanazi olayına katılmak,
9. Ölüm cezalarında kullanılan letal enjeksiyon dozlarının hazırlanmasına ya da verilmesine katılmak,

Etik İlkeler

Genel olarak uzun ahlak kurallarının, daha kısa kuramsal ahlak (etik) ilkelerinden türetildiği ileri sürülmektedir. Spesifik ahlak kuralları düzeyinde bir tartışma çoğunlukla, etik ilkeler düzeyinde değerlendirildiği zaman çözülebilecektir (9).

Eczacılıktaki temel etik ilkeler şöyle sıralanabilir (9,11).

1. Gizlilik

Eczacı, mesleki kayıtların gizli ve şahsi özelliklerine saygı duymalıdır. Hastadan gerekli izni almadan hastaya ait bilgileri hastanın ve toplumun yararının gerektirmesi ya da yasanın talep etmesi durumları dışında dışarıya vermemelidir.

2. Özerklik

Bir hastanın tedavisini seçme/reddetme hakkıdır. Hastanın kararı ne olursa olsun saygı gösterilmesi gerekir. Özerkliğin temelinde aydınlatılmış onam vardır.

3. Yararlılık

Hastanın iyiliğine olacak şekilde hareket etmektir. Hastanın yararını sağlamak, ancak bunu ya-

parken paternalist bir tutumdan kaçınmak ve özerkliğe zarar vermemek gerekir.

4. Adalet.

Mesleki hizmetlerin ihtiyaca göre dürüstçe ve hakça paylaşılmasını sağlamak gerekir.

Eczacılar, eczacılık uygulamaları sırasında karşılaşılan etik sorunlarda belli bir karara varabilmek için etik ilkelerden yararlanırken güç durumlarına düşebilirler. Bir etik sorun meydana getiren her olay kendine özgü koşul ve gereklere sahiptir. Dolayısıyla etik ilkelerin her olayda yer alma biçimi olayın kendine özgüdür. Bir etik sorun karşısında eczacı hangi ilkeleri benimsemiş olursa olsun bu ilkelerin her birinin sorun karşısında az ya da çok yer aldığını görecektir.

Etik ilkeler konusunda en büyük tartışmalardan birisi gizlilik ilkesinin ortadan kaldırılması veya hastanın ve toplumun yararı için bir istisnanın yapılıp yapılamayacağı ile ilgilidir. Örneğin bir gazetecinin bir siyasi adayın sürekli olarak uyuşturucu kullandığını açıklamasını istediği hastane eczacısı, bir hastanın tıbbi durumuyla ilgili bilgiyi açıklamanın önemli ölçüde toplum yararına olduğu durumlar için bu ilkenin doğru şeklini veya bu tür bir olayda geçerli bir istisna olup olmadığını bilmek isteyebilir (9).

Sonuç olarak hastanede etik bir sorunla karşı karşıya kalan veya meslektaşıyla etik bir anlaşmazlığa giren eczacı davranış tarzına karar vermeye nereden başlayacaktır? Öncelikle eczacılar bir gerçeğin açıklığına kavuştuğundan emin olmalıdır. Eczacı bunu yapmak için pek çok bakış açısından tartışmanın taraflarını dikkatle dinlemeli, tartışılan konunun tam bir tanımını formüle etmeli ve bu tanım üzerinde anlaşma sağlama ihtiyacı duymalıdır. Bu da anlaşmanın sadece eczacılıkla ilgili kısımları değil aynı zamanda önerilen hareketin yasal sonuçlarını, ilgili taraflar üzerindeki psikolojik sonuçlarını, ekonomik ve sosyal etkilerini tespit etmek anlamına gelecektir. İlgili noktalar açıklığa kavuşturulduktan sonra etik açıdan problem devam ediyorsa eczacı veya tartışmaya taraf olan kişiler, hangi etik kuralın konu ile ilgili olduğunu açık ve kısa olarak ifade etmeye çalışmalıdır. Eczacı bunu yaparken o etik kuralın evrensel olarak uygulanması yani ilgili hususların benzer olduğu bütün du-

rumlarda neyin doğru veya yanlış olduğunu söylemek için kullanılması gereken, nihai bir standart olarak savunmaya hazır olup olmadığını dikkate almalıdır. Çünkü kural bir kişi veya grup için geçerli olamaz (9).

Amerikan Eczacılar Birliği (AphA) mesleki davranışlarla ilgili olarak ilki 1969 yılında olmak üzere eczacılar için etik kurallar hazırlamıştır. Bu kurallar daha sonra 1975,1981 ve 1990'da tekrar gözden geçirilerek düzenlenmiştir. Bu kurallar eczacıların hastaları, meslektaşları, diğer sağlık personeli ve halkla ilişkilerinde yol göstermek amacıyla oluşturulmuştur (4,9,12,13).

Bu kurallar şu şekilde sıralanabilir:

1. Bir eczacı, hastaların sağlığından ve güvenliğinden sorumlu olmalı ve mesleki bilgilerini hastalara saygı sınırları içerisinde iletmelidir,
2. Bir eczacı, hastanın yararının ve kanunların gerektirdiği durumlar hariç, mesleki kayıtların gizlilik ve kişisel özelliklerine her zaman saygılı olmalıdır.
3. Eczacı, her hastanın kişiliğine ve itibarına saygılıdır.
4. Bir eczacı sunduğu hizmet karşılığında hakkı olan, ancak kabul edilebilir bir ücret almalıdır. Bir eczacı hiçbir zaman meslektaşları, diğer sağlık elemanları ya da herhangi bir meslek grubundan insanlarla ücret paylaşımı gibi finansal birtakım anlaşmalara girmemeli ve bunları kabul etmemelidir.
5. Bir eczacının görevi, kanunları bilmek ve mesleğinin saygınlığını korumak olmalıdır. Ayrıca bir eczacı, meslek etiğine uymalı ve meslek saygınlığını tehlikeye düşürebilecek hiçbir aktiviteye katılmamalıdır.
6. Bir eczacı, meslektaşlarının ve diğer tüm sağlık elemanlarının değer ve becerilerine saygılı olmalıdır.
7. Bir eczacı bilerek, hiçbir zaman, hastasına zarar verebilecek ya da kanun tarafından öngörülmemiş standartlara uymayan ilaçlar hazırlamamalı, standartların dışında yardımcı madde, ilaç ve tıbbi malzeme kullanmamalıdır.
8. Bir eczacı hastaların doğru ve tam bilgi almalarını sağlamalı ve onları sunulan hizmetlerin

maliyeti, değeri, vb. konularda aldatmaktan kaçınmalıdır. Ayrıca kaynakların dağılımı konusunda adil davranmalıdır.

Türkiye'de klinik eczacılık ve gerçek anlamda hastane eczacılığının görev ve sorumluluklarını belirleyen yeterli yasal düzenlemeler bulunmamasına rağmen yukarıda sayılan etik ilkelerin ve kuralların, meslek yaşamlarında ciddi etik sorunların içinde olan özellikle hastane etik kurullarında görev alan eczacılara, büyük ölçüde yol gösterici olabileceğine inanıyoruz.

KAYNAKLAR

1. Baytop T. Türk Eczacılık Tarihi. İstanbul: Sanal Matbaacılık, 1985.
2. Avrupa'da Sağlık Hizmetleri Sistemleri İçerisinde Eczacının rolü ve işlevi. Ankara Eczacı Odası Bülteni 1992; 1,2,3.
3. Karakaya, H. Hastane Etik Kurullarının Tarihçesi Yapısı ve işlevleri Üzerine. Tıbbi Etik Dergisi 1993; 1(1).
4. Özcömert GH, Şar S, Özçelikay G, Asil E. Eczane Hizmetleri ve Etik. Tıbbi Etik Dergisi 1996; 4(2).
5. Ethical Decision Making in Pharmacy Practice. American Pharmacy, NS1993; 33(4),
6. Arda B, Pelin S. Etik, Tıbbi Etik, Biyoetik, Yöntembilgisel Yaklaşımı Işığında. Deontoloji Ders Notları, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Bilimsel Yayınlar Serisi, No: 14, 1996.
7. Arda B. Tıpta Etik ve Eğitimi. Hemşirelikte Etik Sempozyumu, AÜ Basımevi, 1995.
8. Kuçuradi İ. Etik. Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1996.
9. Veatch RM. Hospital Pharmacy: What is Ethical? American Journal of Hospital Pharmacy, Vol:46, 1989.
10. Weinstein BD. Ethical Decision Making in Pharmacy. American Pharmacy, NS1993; 33(9).
11. Aydın E, Ersoy N. Tıp Etiği İlkeleri. Tıbbi Etik Dergisi 1995; 3(2-3).
12. Eczacılara Önerilen Etik Kuralları. Güncel Eczacılık 1995; 22:12.
13. Manolakis ML. Why APhA Should Reject Its Code of Ethics. American Pharmacy, NS 1991; 31(11).